

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Zahraniční politika USA v letech 1947 – 1949 v otázce
poválečné obnovy Evropy**

Jan Pelc

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra Historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

**Zahraniční politika USA v letech 1947 – 1949 v otázce
poválečné obnovy Evropy**

Jan Pelc

Vedoucí práce:

prof. PhDr. Aleš Skřivan, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen
uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Na tomto místě bych rád poděkoval prof. PhDr. Aleši Skřivanovi, Ph.D., za ochotu, trpělivost a cenné rady, které mi poskytl při psaní bakalářské práce.

1 ÚVOD.....	1
2 POVÁLEČNÉ OBDOBÍ.....	4
2.1 Správa spojených národů pro pomoc a obnovu.....	4
3 ROZHODNUTÍ O POMOCI EVROPĚ.....	5
3.1 Marshallův nástup do úřadu.....	6
3.2 Koncepce pomoci.....	7
3.3 Projev G. C. Marshalla na Harvardově univerzitě.....	7
4 JEDNÁNÍ V PAŘÍŽI.....	8
4.1 Alphandova řeč.....	9
4.2 Konference tří ministrů.....	10
4.3 Jednání pokračují.....	13
4.4 USA o konferenci.....	15
5 EVROPA O AMERICKÉ POMOCI.....	17
5.1 Státy severní Evropy.....	18
5.2 Státy východní Evropy.....	19
5.2.1 SSSR mění názor.....	21
5.2.2 Politika SSSR proti americké pomoci.....	22

6 PŘÍPRAVA MARSHALLOVA PLÁNU.....	23
6.1 Zřízení výborů.....	24
6.2 Působení výborů.....	25
6.3 Příprava zákona o pomoci Evropě.....	27
7 REALIZACE MARSHALLOVA PLÁNU.....	27
8 SITUACE NA DOMÁCÍ SCÉNĚ.....	29
9 EVROPA NA CESTĚ K ROZDĚLENÍ.....	34
10 ZÁVĚR.....	36
11 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	40
12 RESUMÉ.....	43
13 PŘÍLOHY.....	44

1. ÚVOD

V květnu 1945 skončila válka. Velká část Evropy byla v troskách a panoval zde chaos. Významnou pomoc zemím, které se staly obětí hitlerovské agrese, poskytla mezinárodní organizace *UNRRA*. Když na jaře 1947 *UNRRA* skončila, trvala na evropském kontinentě nadále ekonomická a politická nestabilita. Na revoluční nebezpečí v některých zemích západní a jižní Evropy reagovali vedoucí činitelé USA v mezinárodně politické oblasti Trumanovou doktrínou z března 1947, v níž americký prezident proklamoval politiku „*zadržování komunismu*.“ Později, v červnu 1947, vyhlásily Spojené státy americké Program hospodářské obnovy Evropy, který vešel do dějin jako Marshallův plán.

Důvodem, proč si autor vybral toto téma, je jeho osobní zájem o bližší zkoumání dějin zahraniční politiky Spojených států amerických, především v období po druhé světové válce. Konkrétně Marshallův plán se mu jeví jako jedno z vůbec nejzajímavějších témat zahraniční politiky.

Cílem bakalářské práce je prezentace a analýza zahraniční politiky USA v otázce poválečné obnovy Evropy, především v letech 1947 – 1949. Autor se v práci zaměří na Marshallův plán, jakým způsobem ovlivnil situaci v poválečné Evropě z hospodářského a politického hlediska. Jaký byl vztah USA a evropských států? Co vedlo Spojené státy k vypracování Plánu evropské obnovy? Jakým způsobem v Evropě Spojené státy americké ovlivňovaly hospodářskou a politickou situaci? Jak byl vnímán americkou společností? Jaké mělo následky vypracování Marshallova plánu pro budoucí uspořádání Evropy? V neposlední řadě by chtěl autor také přiblížit téma těm, kteří nejsou s touto problematikou obeznámeni.

Mezi hlavní zdroje, které autor využívá, patří kniha *Marshallův plán* od Karla Krátkého, významného českého historika. Autor se ve své knize zabývá problematikou prvních let po 2. světové válce, poválečným uspořádání Evropy i světa, příčinami vzniku a průběhem studené války jako období ideologické i mocenské konfrontace.

Dalším z autorů je Ladislav Tajovský. Jeho publikace *Spojené státy na cestě k Marshallovu plánu* pojednává o klíčovém období let 1945 – 1947, kdy administrativa Spojených států začínala chápat nebezpečí hrozící světu od válečného spojence, stalinského SSSR. Pokouší se ukázat rozhodování o hospodářské pomoci Evropě jako krok vynucený jednak sovětskou politikou, jednak domácími ekonomickými problémy.

Dalším dílem, z něhož autor vychází, je sborník textů *Marshallův plán: Šedesát let poté*, ve kterém se nachází odborné studie, kde Jiří Dejmek charakterizuje postoje zemí k Marshallově plánu, Jan Eichler vsazuje Marshallův plán do mezinárodního kontextu a Slavomír Michálek analyzuje americké motivy pro Marshallovu nabídku pomoci.

Další z důležitých monografií, která pomohla autorovi se zpracováním jeho tématu, je publikace od Michaela J. Hogana s názvem *The Marshall plan: American, Britain and Europe Recovery Program*, kde se věnuje podrobnější analýze Marshallova plánu, především spolupráci zemí západní Evropy jak z hlediska politického tak i hospodářského.

Autor čerpá z několika různých fondů *Archivu Ministerstva zahraničních věcí České republiky*. Jeho sbírka obsahuje historické dokumenty, které pomohli autorovi lépe pochopit poválečnou situaci zemí Evropy a Spojených států.

V práci je také užito odborných článků, studií a publikací zabývajících se problematikou poválečné Evropy a Marshallova plánu jak v českém, tak i anglickém jazyce.

V práci autor vychází z nevydaných pramenů, monografií a studií v českém a anglickém jazyce. Při práci použije metodu přímou, kdy na základě zkoumání historických pramenů charakterizuje zahraniční politiku Spojených států v otázce poválečné obnovy Evropy. Pomocí komparativní metody charakterizuje postoje států vůči Marshallovu plán. Využije také deduktivní, retrospektivní metody a diachronního přístupu. V práci se autor rozhodl použít český překlad. V příloze je uveden seznam použitých zkratk.

2. Poválečné období

Na konci války byla Evropa zcela paralyzována. Velká část byla v troskách a panoval zde chaos. Před válkou Evropa více dovážela než vyvážela, především potraviny a suroviny, navíc těžila ze zahraničních investic, dopravních a finančních služeb. Po válce byly obchodní flotily zničeny, zahraniční investice zlikvidovány, finanční a zahraniční trhy rozvráceny. V Evropě narůstala bída a sociální nespokojenost obyvatelstva, a to především v zemích poražených. Když se k tomu připojily přírodní katastrofy jako neobvyklé sucho, neúroda a hlad v létě 1946 a následující krutá zima 1946 - 47, hospodářská situace s sociálními a politickými důsledky se stávala nebezpečnou. Nedostatek energie, uhlí, ropy, dříví a zvláště základních potravin ovlivnil nejen život obyvatelstva v domácnostech, ale hlavně dopravu a výrobu, která na nich byla závislá. Nedostatek elektřiny se projevil nejen v domácnostech, ale ochromil veřejný život evropské společnosti. Naléhavým úkolem se stala okamžitá pomoc a obnova. Všichni viděli naději v tom, že nejlépe jsou na tom Spojené státy. Zdevastovaná Evropa očekávala, že Spojené státy americké budou stát v čele boje za odstranění následků války formou darů, půjček, především prostřednictvím nové *Organizace spojených národů (OSN)*. Počítalo se s dodávkami zboží ze zásob, které dříve plně pracovaly pro bojující armády, ale též v týlových skladech těchto armád, které po nich zůstaly v Evropě, Africe a Asii.¹

2.1 Správa spojených národů pro pomoc a obnovu

Otázka pomoci válkou zdevastovaným osvobozeným zemím v Evropě i v Asii byla předmětem zájmu protifašistické koalice již v průběhu války. Nejdůležitějším aktem přímé pomoci byl program *Správa OSN pro obnovu*

1 ELLWOOD, W., *David, Rebuliding Europe: Western Europe, America and Postwar Reconstruction*, London 1992, s. 31.

a rozvoj (*UNRRA*). Byl navržen britským ministerským předsedou s cílem vytvořit fond potravinových rezerv na pomoc Evropanům.² Organizace byla zřízena 9. listopadu 1943 a během svého působení distribuovala téměř čtyři miliardy dolarů.³ Za celou dobu trvání této organizace se USA podílela na jejím financování a dodávkami ze 73 %.⁴ Z toho 49,34 % dodávek směřovalo do zemí střední a východní Evropy, které se ale brzy poté staly součástí Sovětského svazu.⁵ Prostředky *UNRRA* byly ve velké většině dary a byly určeny zejména státům, které za ně nemohly zaplatit. Důsledkem tohoto omezení bylo, že velké části západní Evropy byly z pomoci předem vyloučeny. Tato pravidla byla obcházena fondem zřízeným na základě *Zákona o půjčce a pronájmu*. Zejména pro evropské země a Sovětský svaz šlo o nepostradatelný zdroj prostředků na boj s fašismem. Tento program ale patřil spíše do oblasti válečného společenství než hospodářské pomoci při poválečné obnově. Platnost *Zákona o půjčce a pronájmu* vypršela 17. 8. 1945.⁶ Pomoc z programu *UNRRA* byla cenná, ale na nastartování dlouhodobě trvajících růstu zdaleka nepostačovala. Kromě toho sílila kritika americké účasti v rámci *UNRRA* s poukazem na malý vliv Spojených států na rozhodování ohledně konkrétního určení a tím i výsledné efektivity pomoci. Proto byl program *UNRRA* po volbách v roce 1946 zrušen a otevřela se tak cesta ke schválení důležitějších zákonů a projektů v roce 1947.⁷

3. Rozhodnutí o pomoci Evropě

Již při řešení britské žádosti v únoru 1947 o převzetí závazků v Řecku a Turecku odůvodněné vyčerpaností Velké Británie musel prezident Truman a jeho administrativa schválit oběma zemím ekonomickou a vojenskou pomoc.

2 WEINTRAUB, Phillipp, *UNRRA: An Experiment in International Welfare Planning*. In: *The Journal of Politics* 7, 1945, 2, s. 3.

3 TAJOVSKÝ, Ladislav, *Spojené státy na cestě k Marshallovu plánu*, Praha 2013, s. 73.

4 KRÁTKÝ, Karel, *Marshallův plán*, Plzeň 2010, s. 284.

5 Tamtéž, s. 284.

6 TAJOVSKÝ, s. 75.

7 EICHENGREEN, Barry, *Europe's Post – War Recovery*, Cambridge 1995, s. 17.

Prezidentův projev v Kongresu 12. 3. 1947, který vešel do historie jako vyhlášení Trumanovy doktríny, potvrdil změnu kursu poválečné zahraniční politiky Spojených států amerických. Byl vyjádřením koncepce zadržování expanze Sovětského svazu a komunismu, vypracované a přijaté na základě analýz George F. Kennana v roce 1946 - 47 jako určitá protiopatření k sovětské politice. Zahraniční politika USA tak vyjádřila svoji zodpovědnost za vývoj v demokratickém světě a jeho obranu před rostoucími prvky totality.⁸

Nejen v Evropě ale i ve světě po druhé světové válce zavládl bipolární systém mezinárodních vztahů, charakterizovaný postupně jako studená válka, v němž se proti sobě postavily dva ideologicky nepřátelské bloky vedené USA a SSSR. Hlavními nástroji politiky obou stran se stala propaganda a ideologické vzájemné napadání, ale často i činnost tajných služeb obou stran. Ve Spojených státech politika zadržování sovětské expanze měla především za cíl přinutit Kongres ke schválení vládních návrhů na financování výdajů zahraniční pomoci, především Marshallova plánu. Právě na přelomu let 1946 - 47 se rozhodovaly Spojené státy o krocích, které by zmíněnému nebezpečí čelily, a to jak v oblasti zahraničněpolitické, tak i v oblasti vnitropolitické.

3.1 Marshallův nástup do úřadu

Harry S. Truman nebyl spokojen s chodem ministerstva zahraničí. V lednu 1947 se rozhodl jmenovat nového ministra zahraničí Spojených států amerických, generála George C. Marshalla. Tento Rooseveltův náčelník generálního štábu ozbrojených sil USA za druhé světové války se právě vrátil z diplomatické cesty v Číně, kde se snažil přimět obě bojující strany k ukončení občanské války.⁹ Do nové funkce vstupoval s cílem upevnit morálku na ministerstvu. Pokládal za nutné zřídit nový útvar, který jako plánovací a operační odbor byl určen stát se

8 HOGAN, J., Michael, *The Marshall Plan: American, Britain and the Reconstruction of Western Europe*, Cambridge 1989, s. 195.

9 WANNER, Jan, *George C. Marshall. Tvůrce armád a aliancí*, Praha 1998, s. 291.

hlavním nástrojem nového vedení ministerstva pro přípravu zásadních koncepčních materiálů. Do jeho čela postavil zkušeného diplomata a zpravodajce G. F. Kennana. Byl pokládán za jednoho z nejlepších odborníků v USA na Sovětský svaz.¹⁰

3.2 Koncepce pomoci

Kennan byl pověřen zpracováním analýz politické situace v Evropě právě ve vztahu k britské žádosti o pomoc v Řecku. Dospělo se k závěru, že je nutno připravit širší program pomoci USA celé Evropě a nezabývat se pouze událostmi kolem Řecka a Turecka. K těmto analýzám přispěl rozhlasový projev G. C. Marshalla po návratu z moskevské konference. Věnoval se jejím výsledkům o nevyřešených problémech Německa a Rakouska, které byly hlavním bodem konference. Zůstaly otevřené otázky budoucího uspořádání Německa a hospodářské zapojení Německa v poválečné Evropě. K situaci v Evropě se Marshall vyjádřil ve zmínce o rozhovoru se Stalinem, když prohlásil: *„Zotavení Evropy bylo zdaleka pomalejší, než bylo očekáváno. Rozkladné síly začínají být zřejmými. Stav pacientů se zhoršuje, zatímco lékaři se radí. Proto věřím, že s jednáním nelze čekat. Jakákoliv akce, jež jest možná k rozřešení těchto naléhavých problémů, musí být učiněna bez odkladu.“*¹¹

3.3 Projev G. C. Marshalla na Harvardově univerzitě

Materiály předložené v té době útvarem G. F. Kennana se zabývaly především politickými otázkami a důsledky situací, které se soustředily na evropské země. V materiálech se řešila otázka, které evropské země se předpokládaného programu pomoci zúčastní. Již od začátku Kennan uváděl americkou pomoc především v souvislosti se západní Evropou.¹²

10 KISSINGER, Henry, *Umění diplomacie*, Praha 1999, s. 462.

11 KRÁTKÝ, s. 293.

12 KISSINGER, s. 463.

Osmdesát pět dnů poté, co přednesl prezident Truman v Kongresu svůj projev avizující novou éru americké zahraniční politiky, stanul před zaplněným sálem místnosti Harvardovy univerzity ministr zahraničí George C. Marshall, aby ohlásil další zásadní změnu v americké zahraniční politice. Jeho projev, připravovaný skupinami odborníků, byl výsledkem dlouhodobého sondování hospodářské situace v Evropě. Celý projekt nebyl velkorysostí ze strany Spojených států, byl jedním z přímých nástrojů v boji proti přímému ohrožení některých západoevropských zemí infiltrací komunistické ideologie a tím i sovětského modelu politického a ekonomického uspořádání. Marshallův plán můžeme označit za součást hospodářské politiky Spojených států amerických, jejímž cílem bylo zabránit výpadku zahraniční poptávky a tím opakování poválečné recese z let 1920 - 21.¹³

4. Jednání v Paříži

Jestliže před Marshallovým projevem probíhala diskuse převážně mezi americkými politiky doma, pak po něm se přenesla také do Evropy. Byla to především konference v Paříži v roce 1947. Tato jednání měla přinést jasno, jaký bude další vývoj Marshallova plánu. Pařížský tisk referoval o projevu generála Marshalla na Harvardské univerzitě a v následujících dnech líčil, s jakým příznivým ohlasem se setkávala americká nabídka ve Francii a Británii. Jmenovitě se zajímal o to, zda se nabídka vztahovala také na SSSR. Tisk zveřejnil zprávy z Londýna, podle kterých britský ministr zahraničí Ernest Bevin prohlásil, že se britská vláda rozhodla zahájit porady s francouzskou vládou, případně i s jinými vládami o americké pomoci.¹⁴

13 TAJOVSKÝ, Ladislav, *Marshallův plán – pokračování Trumanovy doktríny*. In: DEJMEK, Jiří, LOUŽEK, Marek (ed.), *Marshallův Plán. Šedesát let poté*, Praha 2007, s. 100.

14 AMZV ČR, Fond Teritoriální odbory. Obyčejné 1945 – 1949, karton č. 22, č. zprávy 375/dův/47. Velvyslanectví Československé republiky v Paříži. Věc: Konference tří v Paříži o americké pomoci.

4.1 Alphandova řeč

Až do příjezdu ministra Bevina tisk neuváděl podrobnější zprávy o francouzských plánech. Teprve až francouzský vyslanec Hervé Alphand na tiskové konferenci svolané v červnu 1947 informoval, že francouzská vláda již dala svému zástupci ve Washingtonu instrukce, aby seznámil generála Marshalla s názory francouzské vlády na jeho návrh. Alphand výslovně podotkl, že se nejedná o žádný francouzský plán. Popsal kritickou hospodářskou situaci v Evropě a poukázal na to, že Evropa nehledě na americkou pomoc, kterou dostala od Spojených států, své hospodářství do rovnováhy neuvedla a přiklonil se k názoru Marshalla, že další pomoc Evropě musí být plánovaná. Dále se také zmínil o tom, že Evropa se nezotaví bez úsilí všech zemí, které tvořily Evropu. Francie se snažila zvýšit vlastní výrobu a požadovali, aby podobné úsilí bylo vyvinuto i v ostatních zemích. Francouzská vláda byla názoru, že v nejdůležitějších oborech jako zemědělství, doprava, energetika a hutní průmysl by jednotlivé země měly sestavit bilanci toho co již uskutečnili a co plánují. Během 3 až 4 let bylo třeba, jak navrhoval i generál Marshall, věnovat co největší část svých prostředků na nákup strojního zařízení a surovin, nikoliv za zboží běžné potřeby. Zmínil co možno nejrychlejší dodávky strojních zařízení a surovin, aby nedošlo k vážným následkům. Také navrhoval zřízení výborů, které by v několika oborech vypracovaly programy. Dále zmínil podrobnější úkoly těchto komisí. V závěru svého projevu velvyslanec Alphand uvedl, že názory francouzské vlády jsou studovány příslušnými americkými kruhy a že budou předmětem jednání i na schůzce ministrů zahraničních věcí Bevina a Bidaulta.¹⁵

¹⁵ AMZV ČR, Fond TO. Tajné 1945 – 1955, karton č. 11, č. zprávy 1101/47. Velvyslanectví Československé republiky ve Washingtonu. Věc: Marshallův plán – pozadí pařížských porad.

4.2 Konference tří ministrů

V polovině června 1947 se konala porada britského ministra zahraniční Ernesta Bevina a francouzského ministra zahraničí Georgese Bidaulta. Britské názory se příliš nelišily od francouzských. Shodovaly se v tom, že je nutno jednat rychle, aby plán hospodářské pomoci mohl být předložen vládě USA v co možno nejkratší době. Obě strany se také shodly, že vypracováním plánu nemá být pověřena *Evropská hospodářská komise*, jelikož tento orgán nebyl pro tento úkol vhodný. Rozhodlo se, že se nevypracují žádné britské a francouzské plány ještě před příjezdem sovětské delegace. V nejbližších dnech se zřejmým uspokojením byla přijata zpráva z Moskvy, že sovětská strana přijala pozvání a následně do Paříže vyslala početnou delegaci, v čele s ministrem Vjačeslavem M. Molotovem.¹⁶

Názory ministra Molotova na jedné straně a ministrů Bidaulta a Bevina na straně druhé se rozcházely a úspěch konference byl v ohrožení. V sovětském prohlášení byly vysloveny pochybnosti o účelnosti francouzského plánu, ke kterému se připojili i Britové. Usnesli se, že je nutno skutečně předem zjistit potřeby evropských států, ať se jedná o úvěry nebo naturální dodávky, tzn. sestavit seznamy požadavků jednotlivých států, avšak aby požadavky byly formulovány samotnými státy. Podobný program by byl přijatelný a prospěšný evropským státům. Konference tudíž měla zjistit potřeby evropských zemí, které se budou domáhat americké pomoci. Měla přihlížet k rozsahu amerických možností poskytnuté pomoci a pracovat se všemi prostředky, aby pomoc byla skutečně účelná. Jestli že by se konferenci podařil splnit tento úkol, byl by učiněn velký krok na poli rozvoje přátelských styků mezi evropskými mocnostmi a Spojenými státy. Kromě tří mocností, které se účastnily konference, by určily své potřeby a s tím související otázky i země, které nejvíce

16 AMZV ČR, Fond TO. Tajné 1945 – 1955, karton č. 11, č. zprávy 1101/47.

trpěli německou agresí a které nejvíce přispěly k jeho porážce. Co se týče bývalých nepřátelských zemí, i ty měli být přizvány k poradě.¹⁷

Sovětská delegace byla názoru, že by měly být zřízeny výbory zástupců tří mocností s dalšími zástupci evropských zemí a pomocný výbor by měl mimo jiné navázat spolupráci s *Evropskou hospodářskou komisí*. Ministr Bidault učinil několik návrhů: 1) Budou zřízeny výbory spolupráce, jejichž úkolem bude vypracovat zprávu o možnostech a potřebách jednotlivých zemí v nejbližších letech. 2) Zpráva bude vypracována na základě údajů dobrovolně poskytnutých vládami, které se hodlají účastnit pomocné akce, budou určeny potřeby a to v množství a hodnotě k hospodářské pomoci Spojených států. 3) Výbory budou sestaveny ze zástupců tří mocností a jiných evropských zemí. 4) Naváží spojení se všemi evropskými zeměmi s výjimkou Španělska. 5) Požádají o americkou spolupráci. 6) Budou jmenovány podvýbory zásobování, zemědělství, energetiky, dopravy, strojních zařízeních a hutního průmyslu. Členy budou zástupci tří velmocí spolu s dalšími zástupci podílející se na americké pomoci. Výbory budou zasedat v Paříži.¹⁸

Ministr Bidault prohlásil, že učinil nové návrhy pouze proto, aby konference došla k pozitivnímu výsledku. Poukázal na diferenci mezi svými původními návrhy a návrhem sovětským, který tkvěl v tom, že Sovětský svaz navrhoval, aby byly vypracovány pouze seznamy požadavků, úměrné americké pomoci, protože Francie požadovala, aby evropské státy kromě svých potřeb uvedly, jaké úsilí vyvinuly ke zvýšení vlastní produkce a také možnosti vzájemné pomoci mezi evropskými zeměmi. Sovětský svaz se obával, že francouzský návrh představoval vměšování se do záležitostí evropských států a narušení jejich suverenity. Ale Francie s tímto názorem nesouhlasila. V diskusi

17 JUDT, Tony, *Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945*, Praha 2008, s. 92.

18 AMZV ČR, Fond TO. Obyčejné 1945 – 1949, karton č. 22, č. zprávy 144.957/08/47. Velvyslanectví Československé republiky v Paříži. Věc: Marshallův plán – konference v Paříži.

Molotov odmítl připustit, že by Sověti uvedli požadované zprávy o zásobách surovin, včetně zlata, což pokládal za omezování suverenity států. Naproti tomu souhlasili se zastupováním Německa okupačními mocnostmi v případě, že nebude narušen program reparací, dále se zřízením řídicího výboru a systémem pracovních komisí v práci konference. Řadu tezí návrhu francouzského ministra zahraničí Bidaulta i britského ministra zahraničí Bevina odmítl. Odmítl také zařadit do programu přímou účast Německa. To mělo vystupovat pouze v roli pozorovatele, pod dohledem okupačních mocností.¹⁹

Ministr Molotov dále uvedl, že sovětská vláda je toho názoru, že není v zájmu evropských zemí, aby Spojené státy hrály rozhodující úlohu v hospodářské rekonstrukci evropských zemí, není-li to slučitelné s jejich suverenitou. Z vnitrostátního politického hlediska mělo mít vlastní úsilí o hospodářský rozvoj vždy přednost před pomocí z ciziny. Příkladem toho byl Sovětský svaz, který spoléhal jen na vlastní síly a vývoj jeho hospodářství byl na dobré cestě. Bevin většinu Molotovových návrhů odmítl a prohlásil, že jsou dokonce ochotni v jednání s USA pokračovat sami bez Sovětů. Později charakterizoval sovětský přístup jako nacionální, který má zabránit vypracování konstruktivního celoevropského plánu. Bidault, vědom si vážné politické situace ve Francii, byl ve svém postoji mírnější.²⁰

Vyvrcholením tohoto jednání bylo odpolední zasedání, kdy Molotovovi byl při projevu doručen telegram z Moskvy, který rázně změnil nejen jeho chování, ale i průběh konference. Byl to telegram od jeho náměstka Andreje Vyšinského, ve kterém na základě zpráv sovětských tajných služeb z Londýna byl dán příkaz k ukončení jednání o účasti na Marshallovu plánu a k odchodu z konference. Konec debaty na konferenci byl zostřením vzájemných vztahů, protože strany sporu se obviňovaly navzájem z rozdělení Evropy. Molotov stejně

19 AMZV ČR, Fond TO. Obyčejné 1945 – 1949, karton č. 22, č. zprávy 375/dův/47.

20 KRÁTKÝ, s. 310.

jako na začátku konference ohodnotil Marshallův plán zásahem do suverenity a podřízení se malých států velkým. Tento krok SSSR vedl k neúčasti států východní Evropy. Po odmítnutí Molotov se všemi poradci odletěl do Moskvy, aniž blíže sdělil něco dalšího o záměrech Sovětského svazu.²¹

Zajímavým koncem konference tří ministrů zahraničních věcí v Paříži byl osobní telegram ministra G. C. Marshalla Bevinovi a Bidaultovi, potvrzující jeho plnou spokojenost s jejím vývojem a výsledkem. V telegramu vyjádřil „*plné porozumění pro postup, s jakým se snažili nalézt dohodu se sovětskou vládou v širokém a konstruktivním přístupu k problémům evropské obnovy. Chápal jsem složitost problémů, se kterými jste byli konfrontováni, a obtížnost rozhodnutí, která jste museli udělat. Přinejmenším byl v tomto stadiu vyjasněn sovětský postoj k těmto otázkám a nebude pokračovat nejistota, kterou reprezentoval pro další země při vypracování programu obnovy. My zde jsme připraveni udělat vše, co je v našich silách, abychom podpořili upřímný a konstruktivní pokus pro obnovu ekonomického zdraví a prosperity zemí Evropy*“.²² Nyní již nic nestálo v cestě ke svolání konference kvůli poradě evropských států o americké nabídce Programu obnovy.

4.3 Jednání pokračují

Velká Británie a Francie rozeslali pozvánky 22 státům na kontinentě s výjimkou Španělska a SSSR, ale včetně Turecka, z nichž účast přijalo pouze 16 států. Konference šestnácti států o evropské hospodářské spolupráci, která zahájila své zasedání v červenci 1947, zvolila pracovní komisi, v níž byly zastoupeny všechny zúčastněné státy a jíž předsedal Hervé Alphand. Pracovní komise vypracovala návrh o úpravě hospodářské spolupráce, který se odchyloval od původního britsko – francouzského návrhu.

21 BRADLEN, F., N., John, *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994, s. 47.

22 KRÁTKÝ, s. 313.

Konference rozhodla o vzniku prozatímního *Výboru pro evropskou hospodářskou spolupráci (CEEC)*, v němž byly zastoupeny všechny přítomné státy. Kromě toho evropské státy, které se chtěly později připojit, obdržely v něm automaticky místo. Vedením výboru byl pověřen *Výkonný výbor pěti* složený ze zástupců Francie, Velké Británie, Itálie, Norska a Nizozemí v čele s britským delegátem Oliverem Franksem. Byly zřízeny čtyři technické výbory: 1) Výbor pro zásobování a zemědělství jehož členové byly Dánsko, Francie, Řecko, Irsko, Island, Itálie, Nizozemí a Velká Británie; 2) Výbor pro železářství – členové Francie, Lucembursko, Norsko, Velká Británie a Turecko; 3) Výbor pro dopravu – členové Belgie, Francie, Norsko, Portugalsko, Velká Británie, Švýcarsko a Turecko; 4) Výbor pro elektřinu – členové Rakousko, Belgie, Dánsko, Francie, Řecko, Itálie, Velká Británie, Švédsko a Švýcarsko. Technické výbory si zvolily studijní podkomise, do nichž byly voleny všechny státy, jichž se otázka týkala. Na žádost Řecka se podkomise zabývaly otázkami rekonstrukce a po požadavku Itálie i problémy pracovních sil. *Výkonný výbor pěti* byl zmocněn provést kdykoliv vhodné změny v této organizaci. Nizozemsko, Lucembursko a Belgie již tvořily v této době celní unii, tudíž se jejich zástupci dohodli, že ve výborech budou zastoupeni společně jako jeden člen, což mezi členy ostatních delegací vzbudilo určité překvapení. Následně se konalo plenární zasedání, kde byl návrh pracovního výboru jednohlasně schválen.²³ Byl to v podstatě britsko - francouzský návrh předložený na konferenci tří, který na začátku jménem obou zemí přednesl ministr Bidault a který byl částečně upraven Francouzi na závěrečném zasedání konference.

Na začátku prací bylo vypracování společného programu potřeb nutných pro hospodářskou obnovu Evropy formou určité inventury. Dále zjištění, co mohla Evropa sama pokrýt a co žádala od USA, a konečně zřízení společných výboru hospodářské spolupráce a pracovních komisí. Pařížská konference

23 HOGAN, s. 61.

evropských ministrů ukončila první etapu v přípravách Marshallova plánu. Jednoznačně vyzněla stanoviska všech čtyř velmocí a jejich vzájemný poměr v rámci Evropy.

4.4 USA o konferenci

Ze strany Spojených států na pařížských poradách vystupovali: státní sekretář pro finance John W. Snyder, prezident *Mezinárodní banky pro rekonstrukci a rozvoj* John J. McCloy, prezident *Export – Import banky* William M. McChesney a diplomaté Robert A. Lovett, státní podsekretář pro hospodářství William L. Clayton, státní sekretář George F. Kennan a vyslanci Jefferson Caffery, Lewis W. Douglas a Robert D. Murphy. Z těchto posledně jmenovaných Lovett, Clayton a Douglas vyšli z prostředí finančníků a patřil k nim svým vzděláním a zaměřením i Kennan. Caffery a Murphy byli politicky školení diplomaté.²⁴

Clayton se stal osobním referentem prezidenta Trumana o evropských hospodářských poměrech, především díky svému chápání politických a hospodářských otázek Evropy. Byl to právě on, který podlehl naléhání Bevina a poslal do Washingtonu referát, ve kterém se dožadoval mimořádného zasedání Kongresu a okamžitého jednání o pomoci Evropě. Výraznou osobností z amerických účastníků pařížských porad byl především Kennan. Dlouholetý úředník ministerstva zahraničí, působil několik let na americkém vyslanectví v Moskvě, a díky tomu byl označován za znalce sovětských poměrů. Byl zastáncem politiky neústupnosti proti Sovětskému svazu. V srpnovém vydání časopisu *New York Herald Tribune* byla otisknuta jeho úvaha „*Prameny sovětského chování*“. V této úvaze předvídal konflikt mezi Spojenými státy a Sovětským svazem a spoléhal na vnitřní rozpad Sovětského svazu. Už z toho článku vycházela jeho neústupnost, kteroužto vlastnost osvědčil i na pařížských

24 AMZV ČR, Fond TO. Tajné 1945 – 1955, karton č. 11, č. zprávy 1101/47.

poradách, která se odrážela od zmatenosti a nejasnosti ostatních členů americké delegace.²⁵

Asi uprostřed mezi Claytonem a Kennanem stál Lovett. Snažil se vše řešit kompromisem, aby nikoho neznepokojil. Neočekávalo se, že by něco prosazoval na účet osobního rizika. Za nejnebezpečnějšího účastníka pařížských porad byl považován Murphy. Byl přesvědčen o nevyhnutelnosti války se Sovětským svazem a spoléhal na Německo jako na spojence. Mimo jiné také docházelo na poradách k pokračování zápasu mezi čelními americkými vyslanci v Evropě, mezi velvyslancem v Paříži Cafferym a vyslancem v Londýně Douglasem o určování americké politické linie na evropském kontinentu.²⁶

I když se v rámci americké delegace utvořily protichůdné tábory, nemohla ujít pozorovatelům zásadní protifrancouzská tendence všech Američanů. I ti, kteří slibovali pomoc, tak činili se zřejmým opovržením k poměrům, které ve Francii panovali. Američané se v Paříži netajili přesvědčením, že hráli úlohu „*křenu*.“ Nepředkládalo se, že by se dlouho nechali ovlivňovat Trumanovou či Marshallovou politickou linií, nýbrž se naopak čekala zvýšená imperialistická tendence nebo návrat k izolacionismu. Pařížská politika na Američany přestávala působit. Začali uvažovat, zda má vůbec smysl pomáhat Británii a Francii. Bidault neustále zdůrazňoval mocenský vzestup Francie, který Američané neuznávali. Jednal tak, jako by nebylo ve Francii stávek, prázdných pokladen a vyčerpaných sýpek. Američané však měli o Francii a o stavu hospodářských poměrů přesné zprávy a proto v nich Bidaultovo chování budilo nedůvěru. Ani Bevin nezapůsobil na Američany. Vinili ho z arogance, byli rozhořčeni z britského přístupu v Palestině, špatné těžby uhlí a jiných nedostatků. Největší vážnost získal od Američanů francouzský ministr financí Robert Schuman. S nikým tajně nevyjednával a byl vždy nejlépe a nejvěcněji

25 AMZV ČR, Fond TO. Tajné 1945-1955, karton č. 11, Příloha k č. j. VII-B-20.884/taj.-47.

26 Tamtéž.

připraven. Právě díky němu se docílilo předběžné pomoci Francii.²⁷

5. Evropa o americké pomoci

V Belgii vyvolal Marshallův plán velmi pozitivní reakci. Belgická vláda po konzultaci s vládou nizozemskou a lucemburskou, ještě před pařížskou konferencí pověřila svého velvyslance ve Washingtonu, aby informoval státního sekretáře Marshalla, že s velkým zaujetím přijala jeho plán a zdůraznila, že spolu s Nizozemskem a Lucemburskem mají shodné cíle s Marshallovým plánem. Belgie byla ochotna uvažovat o každém novém podnětu, který by mohl přispět k zlepšení hospodářské situace v Evropě a pracovat na jeho uskutečnění.²⁸

Ačkoliv Itálie potvrdila účast na konferenci v Paříži a souhlasila s přijetím Marshallova plánu, stavěla se k němu velmi negativně. Uvedla, že přirozené odbytiště pro italské průmyslové výrobky není na Západě, nýbrž na Východě. Itálie se tedy nemohla v budoucnu hospodářsky doplňovat se Spojenými státy, jakožto vývozním státem především průmyslových výrobků, který byl pro Itálii spíše konkurentem. Bylo tedy v zájmu Itálie, aby uzavřela hospodářské dohody se státy evropského středu a Východu. Důvodem tohoto smýšlení bylo dominantní postavení komunistů.²⁹ Ale spolupráce s východem vážla. Navíc se v roce 1948 podařilo eliminovat komunistické nebezpečí. V dubnových volbách byli drtivě poraženi po masivní protikomunistické kampani ze strany pravicové opozice a katolické církve. Itálii tak už nic nebránilo v plném využití americké pomoci.³⁰

27 AMZV ČR, Fond TO. Tajné 1945 – 1955, karton č. 11, č. zprávy 1101/47.

28 AMZV ČR, Fond TO. Obyčejné 1945 – 1949, karton č. 22, č. zprávy 148.559/II/47. Velvyslanectví Československé republiky v Bruselu. Věc: Marshallův plán – Belgie.

29 PROCACCI, Giuliano, *Dějiny Itálie*, Praha 2007, s. 366.

30 AMZV ČR, Fond Politické zprávy 1918-1977, ZÚ Washington 1947, č. zprávy 163.769/II – 3. Velvyslanectví Československé republiky v Římě. Věc: Marshallův plán – Itálie.

5.1 Státy severní Evropy

Zajímavá situace byla ve Finsku. Účast na konferenci zaměstnávala zdejší veřejnost a rozhodující kruhy delší dobu. Prezident republiky Juho K. Paaskivi a ministr zahraničních věcí Carl Enckell považovali za nutné přerušit svůj letní pobyt a vrátit se do Helsinek, aby se poradili s vládou a zahraničním výborem parlamentu o stanovisku, jaké v této otázce zaujmou. Ministra zahraniční především zajímalo, jaké stanovisko zaujme k otázce Československo. Vyslovili naději, že se Československu podaří, jako v dřívějších dobách *Společnosti národů*, usměrnit odmítavé stanovisko Sovětského svazu se Západem. To by jim vyhovovalo, protože potřebovali spolupracovat jak s východem tak i Západem. Aby mohli řádně plnit své závazky vůči SSSR, potřebovali dodávky surovin a součástek se západu, hlavně ze Spojených států. Vítili proto původní rozhodnutí Československé republiky o účasti na konferenci. Netajili však obavu, že jejich účast by mohla ohrozit ratifikaci hospodářské smlouvy. Finsku velmi záleželo na brzké ratifikaci této smlouvy jak z politických tak i hospodářských důvodů a těžce nesli, že Sovětský svaz ratifikaci odložil. Proto stále váhali se svým rozhodnutím o účasti.³¹ Když se pak Československo rozhodlo odvolat svou účast a rovněž Polsko prohlásilo, že se konference nezúčastní jakož i ostatní sousední státy SSSR, bylo jasné, jaké bude rozhodnutí Finů. Za předsednictví prezidenta republiky se vláda jednohlasně shodla, že se konference a Marshallova plánu nezúčastní. Toto rozhodnutí bylo následně tlumočeno francouzské a britské vládě.³²

31 DURMAN, Karel, *Popely ještě žhavé I. Válka a nukleární mír*, Praha 2004, s. 243.

32 AMZV ČR, Fond TO. Obyčejné 1945-1959. karton č. 22, č. zprávy 22/dův/47. Helsinky. Zasláno Ministerstvu zahraničních věcí v Praze 11.6.1947. Věc: Účast Finska na konferenci v Paříži.

V Dánsku se ohledně Marshallova plánu konala vládní porada. Zde se jednohlasně shodli, že rádi přijmou tento plán i pozvání na nadcházející pařížskou konferenci. Zastupováním Dánska v Paříži byl pověřen tamější velvyslanec.³³ Následně se v Oslu konala porada zahraničních ministrů Dánska, Norska, Islandu a Švédska o eventuálním společném vystupování severských zemí v Paříži. Kromě zahraničních ministrů se porady účastnili i ministři financí těchto zemí. Konference probírala otázku účasti svých zemí na hospodářské spolupráci pojící se k Marshallovu plánu. Bylo zjištěno, že přítomní měli stejný názor na problémy, který hodlá tento plán řešit a byli jednotní ve stanovisku, že úspěšné provedení tohoto plánu bude mít rozhodující význam pro znovuvybudování Evropy. Bylo usneseno utvoření *Severského výboru pro hospodářskou spolupráci*. Uvedené čtyři státy byly ochotny spolupracovat v tomto výboru k uskutečnění hospodářské spolupráce mezi šestnácti státy, jež se účastnily pařížských porad. Výbor přispěl nejen k všeobecné hospodářské a poválečné znovu výstavbě, ale rozšířil svou činnost o řešení hospodářských otázek všech severských zemí. Byl zřízen stálý sekretariát, který vyřizoval běžnou administrativu. Využíval expertů jakožto poradců a měl možnost ustanovovat pracovní podvýbory.³⁴

5.3 Státy východní Evropy

Rok 1947 patřil v Evropě k nejdramatičtějším. Státy východní Evropy projevíly velmi opatrný a do jisté míry zdrženlivý zájem o účast na Marshallovu plánu, ale potřebovaly naléhavě hospodářskou pomoc. Byly si také vědomy možnosti různých obtíží ze strany Sovětského svazu. Britové a Francouzi po zhroucení rozhovorů se Sověty pozvali evropské státy na konferenci, jež se konala v Paříži a na níž byla založena organizace na poskytování pomoci v rámci Marshallova

33 BUSCK, Steen, POULSEN, Henning, *Dějiny Dánska*, Praha 2007, s. 259.

34 AMZV ČR, Fond TO. Obyčejné 1945-1959. karton č. 22, č. zprávy 1188/48. Kodaň. Zasláno Ministerstvu zahraničních věcí v Praze 25.2.1948. Věc: Konference zahraničních ministrů v Oslu.

plánu. Sovětská strana na zmíněnou iniciativu reagovala tím, že zaslala evropským vládám nóty, v níž vysvětlila názorové rozdíly, které se projevíly mezi nimi, Brity a Francouzi. Následně Molotov odeslal poselství svým komunistickým spojencům ve východní Evropě, v němž jim oznámil, že nejsou proti tomu, aby se jiné státy zúčastnily pařížské konference.

Jugoslávská vláda, ač neměla přesné informace o podmínkách a okolnostech hospodářské pomoci, prohlásila, že Jugoslávie má zájem na této akci, pokud by usnadnila hospodářské zlepšení v evropských zemích a posílila mírovou spolupráci mezi národy a pokud by spočívala na principech *Charty Spojených národů*. Ovšem postoj Jugoslávie se změnil právě po událostech v Paříži.³⁵ Informovala, že s tímto programem nakonec nesouhlasí. Jeho uskutečnění by umožnilo jistým velmocem, aby zasahovaly do vnitřního hospodářského života jednotlivých zemích, čímž byla ohrožena jejich hospodářská a politická nezávislost. Dále uvedla, že nelze přijmout takovýto Program obnovy Evropy, neboť by znemožňoval zemím, které ve válce trpěly, přednést své stanovisko. Bez vyjádření vlastních názorů zemí by se ztížila obnova jejich hospodářského a politického života.³⁶

Co se týče Československa, tak předsednictvo vlády rozhodlo o přijmutí britsko – francouzského pozvání na pařížskou konferenci. Vládě se dostalo ujištění, že hospodářský program, který bude v Paříži vypracován, nebude omezovat svrchovanost jednotlivých států, volný rozvoj jeho obchodu, nebo vyžadovat od některých států zrušení jejich bilaterálních obchodních jednání. O svém dalším postupu měla československá vláda rozhodnout na základě informací poskytnutých od jejího delegáta po návratu z pařížských porad.³⁷

35 PIRJEVEC, Jože, *Jugoslávie 1918 – 1992*, Praha 2000, s. 202.

36 AMZV ČR, Fond TO. Obyčejné 1945-159. karton č. 22, č. zprávy 1771/B/47. Bělehrad. Zasláno Ministerstvu zahraniční věci v Praze 2.7.1947. Věc: Marshallův plán hosp. pomoci – nota polské vlády, jugoslávské vlády a stanovisko Itálie.

37 AMZV ČR, Fond TO. Obyčejné 1945 – 1959. karton, č. 22, č. zprávy 30/dův/47. Velvyslanectví Československé republiky v Paříži. Věc: Marshallův plán - Konference v Paříži.

Rumunsko odevzdalo politickým zástupcům Velké Británie a Francie nótu, odmítající účast na Marshallovu plánu.³⁸ Ve své zprávě uvedlo, že Evropa není hospodářsky jednotná, tudíž vzájemná pomoc je velmi nejistá. Program nebral v úvahu hospodářskou orientaci každé suverénní země, vedl k omezení nezávislosti evropských zemí v jejich hospodářské politice a k zásahům do jejich vnitřních poměrů. Plán hospodářské obnovy Evropy se opíral o spolupráci všech zemí kontinentu, v první řadě o SSSR. Organizace západní části kontinentu spojená s izolací východu nemohla být šťastným řešením. Rumunská vláda proto nemohla spolupracovat na akci, kterou považovala za neúčinnou, jak z hospodářského, tak i politického hlediska.³⁹

5.2.1. SSSR mění názor

Několik dní po odeslaném poselství komunistickým spojencům o účasti na pařížské konferenci změnil Molotov názor na pomoc od Spojených států a odeslal další poselství, v němž doporučil neúčast na konferenci. Jedním z důvodů byl fakt, že některé z východoevropských zemích se vyjádřili proti účasti na konferenci a cílem zemí východní Evropy bylo společné přijetí pomoci. Druhým důvodem byl osobní postoj Stalina, který chápal americkou pomoc jako snahu o ovládnutí států východní Evropy a jejich začlenění do západního bloku. Potíž ale spočívala v tom, že Československo, jemuž nesmírně záleželo na získání nějakých prostředků z Marshallova plánu, už účast potvrdilo. O přesvědčení Československa změnit rozhodnutí, se ujal sám Stalin. Při setkání s československou vládní delegací vysvětlil, že finanční prostředky poskytované v rámci Marshallova plánu jsou velmi nejisté a jsou využívány jako záminka k vytvoření západního bloku a k izolaci SSSR. Československá účast na nadcházející konferenci v Paříži byla pro Sovětský svaz záležitostí zásadního

38 DURMAN, s. 187.

39 AMZV ČR, Fond TO. Obyčejné 1945-1959. karton č. 22, č. zprávy 777/B/pp/47. Bukurešť. Zasláno Ministerstvu zahraničí v Praze 13.7.1947. Věc: Pařížská konference o hosp. rekonstrukci Evropy – ohlas v Rumunsku.

významu.⁴⁰ Stalin doslova řekl: „*Pojedete – li do Paříže, ukážete tím, že se chcete podílet na kroku, jehož cílem je izolace Sovětského svazu*“.⁴¹ Po té Československo spolu s celým sovětským blokem, rovněž i Finskem, jednání o přijetí Marshallova plánu bojkotovalo.

5.2.2 Politika SSSR proti americké pomoci

Na politiku Marshallova plánu odpověděl SSSR svoláním porady komunistických a dělnických stran Bulharska, Československa, Francie, Itálie, Jugoslávie, Maďarska, Polska a Rumunska koncem září 1947 do Polska. Bylo ustanoveno *Informační byro komunistických a dělnických stran (Kominforma)*, které koordinovalo jejich činnost a v Bělehradě za tím účelem vydávalo ve francouzštině a ruštině časopis *Za trvalý mír a lidovou demokracii*. Referát sovětského zástupce na konferenci konstatoval rozdělení světa na dva tábory, imperialistický a socialistický a stal se ideovým vodítkem pro další činnost celého komunistického hnutí. Založení *Kominforma* bylo pokusem nahradit bývalou *Kominternu* jako řídicí středisko komunistického hnutí po celém světě.⁴²

Sovětská politika přijímala rozdělení Evropy a bipolární chápání současného světa, ale přizváním největších komunistických stran kapitalistického světa, francouzské a italské, si vedení SSSR chtělo zajistit možnost jejich činností narušovat stabilitu kapitalistického světa. Ale po svržení komunistů v těchto státech, se tato myšlenka rozplynula a sovětská politika se tak zaměřila pouze na východní země.⁴³ Pro Sovětský svaz představoval Marshallův plán zásadní zvrát ve vývoji poválečných vztahů se Spojenými státy. SSSR naznačoval, že spolupráce s Američany už nebude možná, aniž by to ohrozilo sovětskou sféru vlivu ve východní Evropě. Marshallův plán a

40 ROBERTS, Geoffrey, *Stalinovi války. Od světové války ke studené válce (1939 – 1953)*, Praha 2008, s. 380.

41 Tamtéž, s. 381.

42 ORT, Alexandr, *Evropa 20. století*, Praha 2000, s. 139.

43 Tamtéž, s. 140.

Trumanova doktrína předpověděly vytvoření protisovětského západního bloku, jemuž se Stalin snažil čelit upevněním sovětského a komunistického postavení ve východní Evropě.⁴⁴

6. Příprava Marshallova plánu

Práce *CEEC* byla rozdělena do několika částí. V technických výborech byly z dotazníků zpracovány potřebné údaje týkající se zásob surovin a materiálů. Dále byl sestaven celkový soupis potřeby surovin a výrobků, kterých se členskými zeměmi nedostávalo a na něž nebylo ani dostatek finančních prostředků. Zpracování všech těchto údajů prováděla skupina expertů, v jejichž čele stál francouzský delegát Robert Marjolin.⁴⁵ *CEEC* zformulovala vlastní zprávu, která byla očekávána ve Spojených státech, aby mohla být projednána výše pomoci a připraveny návrhy na jednání do Kongresu.

CEEC vydala svůj první návrh zprávy koncem srpna 1947. Byl koncipován na čtyři léta, kdy měl být Program evropské obnovy realizován. Evropané požadovali od USA krytí předpokládaného deficitu ve výši 29 miliard USD.⁴⁶ Předseda řídicího výboru O. Franks projednával koncem srpna tuto zprávu s náměstkem americké vlády Williamem L. Claytonem v Ženevě. V jednání byl ze strany představitele USA postoj kritický a celkový deficit nepřijatelný. Členové výboru tedy museli vypracovat novou zprávu, která byla vydána koncem září 1947. Dokument představil čtyřbodový program pro zotavení hospodářství v šestnácti zúčastněných zemích, včetně západního Německa. Návrh upravoval zvýšení zemědělské produkce na předválečnou úroveň, dosažení ještě většího nárůstu průmyslové výroby, boj s inflací, udržení vnitřní finanční stability, vytvoření další organizace pro hospodářskou spolupráci

44 ROBERTS, s. 382.

45 KRÁTKÝ, s. 320.

46 Tamtéž, s. 321.

mezi zúčastněnými zeměmi a expanzi vývozu každého člena *CEEC*.⁴⁷ *CEEC* odhadovala deficit na 22,3 mld, což pro Spojené státy americké bylo přijatelné.⁴⁸

6.1 Zřízení výborů

Na půdě Spojených států amerických byl celý projekt posuzován především z hlediska domácích potřeb hospodářské politiky USA. Dle práce a diskuzí v různých komisích, výborech a veřejnosti byl Program evropské obnovy brán velmi vážně, nejen z hlediska situace v Evropě, ale i hlediska domácí ekonomiky. Prezident a jeho poradci vyzvali Kongres, aby podpořil Plán evropské obnovy. Byl plně obeznámen se všemi náležitostmi o situaci v Evropě a většina kongresmanů nevyslovila žádné námitky k oživení evropské hospodářské situace. Začátkem června předseda zahraničního výboru senátu Arthur H. Vandenberg navrhl zřídit výbor, který by se zabýval studií tohoto programu. Vandenberg se zajímal především o to, jak velkou pomoc si Spojené státy mohly dovolit bez nepříznivých dopadů na vlastní hospodářství. Truman návrh převzal a upravil ho, aby sloužil účelům administrativy. Koncem června svolal Kongres a pověřil Vandenbergu jmenováním zvláštního prezidentského *Výboru pro zahraniční pomoc* v čele s ministrem obchodu a bývalým velvyslancem v Sovětském svazu a Británii Williamem A. Harrimanem.⁴⁹ Zvláštností tohoto výboru bylo jeho složení. Jeho členy byli významní průmyslníci, bankéři, manažéři, vedoucí činitelé odborových ústředí *Americké federace práce (AFL)* a *Kongresu průmyslových organizací (CIO)*, akademičtí funkcionáři významných univerzit, politicky představující obě politické strany a reprezentující převážně soukromý sektor. Jeho členem byl například Paul G. Hoffman, ředitel automobilky *Studebaker*, který byl v květnu 1948 jmenován

47 WILSON, A., Theodor, *The Marshall plan. An Atlantic venture of 1947-1951 and how it shaped our world*. In: *Headline Series* 236, 1977, 6, s. 30.

48 Tamtéž, s. 31.

49 WILSON, s. 36.

předsedou *Administrativy hospodářské spolupráce Marshallova plánu (ECA)*.⁵⁰ Posléze byly vytvořeny další dva studijní výbory – *Rada ekonomických poradců* a výbor v čele s ministrem vnitra Juliusem A. Krugem. Všechny tyto tři výbory vytvořily vazby s ministerstvem zahraničí. Politici doufali, že nové výbory, zejména ten Harrimanův, rozptýlí veřejné pochybnosti o schopnosti Spojených států vést rozsáhlý Program evropské pomoci a přiměje veřejnost a Kongres k podpoře Marshallova plánu.⁵¹

6.2 Působení výborů

Konkrétní výsledky diskuzí ve Washingtonu přinesly zprávy z výborů v říjnu 1947. První se zabývala analýzou národních zdrojů a zahraniční pomoci. V zásadě potvrdila, že americká ekonomika mohla poskytnout značné množství zásob pro program zahraniční pomoci. Druhá zpráva byla předložena *Radou ekonomických poradců*, soustřeďující se na vliv zahraniční pomoci na domácí ekonomiku. Rada předpověděla, že bez nového programu pomoci dojde k poklesu v americkém exportu a podílením se na hospodářské obnově Evropy umožní získat více zboží při obchodování. *Výbor pro zahraniční pomoc*, zabývající se evropskou obnovou a americkou pomocí, předložil třetí zprávu, v níž navrhoval rozdělení částek na realizaci programu pomoci na několik etap.⁵² Po předání konkrétních zpráv prezidentovi, byl svolán Kongres, který se usnesl na dalším pokračování Marshallova plánu. Následně byl rozhodnutím sněmovny reprezentantů vybrán devatenácti členný výbor z poslanců obou stran. Byl doplněn celou řadou odborníků, jak z oblasti národohospodářské tak finanční a politické. Výbor byl rozdělen do tří podvýborů a měl za úkol prostudovat poměry ve všech šestnácti státech, ucházejících se o podporu Spojených států amerických a přesvědčit se o skutečném stavu těchto zemí. Někteří účastníci

50 KRÁTKÝ, s. 323.

51 HOGAN, s. 56.

52 WILSON, s. 36.

navštívili i státy, které se neúčastnily pařížských porad. Členové výborů byli před odjezdem ovlivněni množstvím protestů proti pomoci Evropě, takže jednání s nimi nebyla snadná. Většina se vrátila s ujištěním, že Spojené státy musí pomoci, nechtějí – li Evropu ztratit kvůli komunismu.⁵³

Ukázalo se, že hospodářská situace v Evropě byla velmi špatná. Zhoršující se situace Evropy vyvolávala znepokojení v amerických vládních kruzích. Itálie naléhavě žádala o rychlou finanční pomoc za účelem nákupu potravin a uhlí. Francouzi informovali, že dělnické organizace hodlají zahájit v Paříži protestní stávkou, aby svrhly francouzskou vládu. V Británii se šířila uhelná stávka, kde hrozilo, že vyvolá uhelnou katastrofu a zavření továren. Britové žádali o rozdělení amerického zlata a vytvoření říšské a evropské celní unie. Sklizeň v evropských státech, zvláště ve Francii byla chudší, než se očekávalo. Zásoba dolarů v evropských zemích byla vyčerpána a naděje v budoucnost značně poklesla. Zprávy, které docházely do Washingtonu, popisovaly hospodářskou zkázu způsobenou válkou. Převládal tedy názor, že americká pomoc Evropě, dle Marshallova plánu, přijde příliš pozdě a že je nutno poskytnout pomoc co nejrychleji. Pokud by Amerika chtěla poskytnout pomoc, musela tak učinit rychle a za tímto účelem bylo nutné zvláštní zasedání Kongresu, který by se zabýval situací v Evropě a způsoby jak pomoc poskytnout. Z americké diplomatické korespondence bylo zřejmé, že Američani nebyli spokojeni s tempem i přípravou zpráv *CEEC*, zvláště pak s koncepčními představami o budoucí spolupráci. Členové různých amerických výborů, kteří navštívili Evropu znepokojila vážná situace a shodli se na tom, že v některých státech se dosáhne hluboké krize ještě před schválením Programu evropské obnovy.⁵⁴

53 AMZV ČR, Fond TO. Tajné 1945-1955, karton č. 11, Příloha k č. j. VII-B-20.884/taj.-47.

54 AMZV ČR, Fond PZ 1918 – 1977, ZÚ Washington 1947, č. zprávy 828/res/47. Velvyslanectví Československé republiky ve Washingtonu. Věc: politická zpráva č. 85 - Americká pomoc Evropě.

6.3 Příprava zákona o pomoci Evropě

Začalo se tedy jednat o poskytnutí urychlené, časově omezené pomoci některým státům. Byly to především státy Francie, Itálie a Rakousko. Nejen Evropané, ale i Američané neměli úplně jasno, jak by urychlená realizace Programu evropské obnovy měla vypadat. Koncem září 1947 prezident svolal poradou vedoucích poslanců a senátorů obou politických stran. S výsledkem seznámil rozpočtový zahraniční výbor Kongresu a vyzval ho, aby co nejdříve vytvořil zákon o zahraniční pomoci, především pro Francii, Itálii a Rakousko. Následně nechal svolat koncem listopadu mimořádné zasedání Kongresu se žádostí o schválení zákona o americké pomoci *Interim Aid Act*. Snažil se tak zabránit jejich hospodářskému zhroucení před přijetím nového zákona o zahraniční pomoci, jehož první část byla nazvána *The Economic Cooperation Act*.⁵⁵ Co se týče americké pomoci Francii, tak ta dostala od Spojených států důležité potřeby jako uhlí, semena, chemikálie, umělá hnojiva a bavlnu v celkové výši kolem dvou set milionů. Tato pomoc však pokryla jen polovinu toho, co Francie potřebovala.⁵⁶

7. Realizace Marshallova plánu

Clayton a Douglas byly odhodláni osobně u Trumana prosadit poskytnutí okamžité pomoci a přiměli Marshalla k tomu, aby přemluvili Vandenbergu k souhlasu s mimořádným zasedáním Kongresu. Rozhodnutí o tom, dojde – li k tomuto mimořádnému zasedání, záviselo výhradně na souhlasu politiků republikánské strany. Rozhodující vliv sehrálo pět mužů vrcholné americké politiky. První z nich byl republikánský kandidát na místo prezidenta v roce 1948 Robert A. Taft. Neměl sice oficiální pravomoci, byl však nejmocnějším mužem v pozadí politiky republikánské strany. Dalším byl Vandenberg, předseda senátu, který podporoval prezidenta Trumana, s jehož souhlasem mohli

⁵⁵ KRÁTKÝ, s. 325.

⁵⁶ AMZV ČR, Fond TO. Obyčejné 1945-1959. Fond č. 22, č. zprávy 73/B/48. Paříž. Zasláno Ministerstvu zahraničních věcí v Praze 9.1.1948. Věc: Americká pomoc Francii.

demokraté prosadit předčasné svolání Kongresu. Byli to také: Senátor Wallace H. White, vůdce většiny v Senátu, Joseph W. Martin jr., předseda Domu representantů a Charles A. Halleck, vůdce většiny v Domě representantů.

Zákon o hospodářské pomoci byl předložen prezidentem na mimořádné schůzi Kongresu v půli prosince 1947. Koncem března 1948 byl zákon o Marshallovu plánu v Kongresu schválen a po podpisu prezidentem Trumanem dne 2. 4. 1948 vstoupil v platnost. Od počátku července 1948 byly postupně jednotlivými zeměmi, které se přihlásily k účasti v projektu Marshallova plánu podepisovány smlouvy se Spojenými státy.⁵⁷

Základní cíle Programu evropské pomoci dle zákona byly uvedeny v jeho úvodu takto: *„Uznáváme důvěrné hospodářské vztahy mezi Spojenými státy a národy Evropy, (...) Kongres zjišťuje, že stávající situace v Evropě ohrožuje stav trvalého míru, všeobecného blahobytu, národních zájmů Spojených států i dosažení cílů Spojených národů. Obnova nebo zachování principů individuálních svobod, svobodných institucí a opravdové nezávislosti v evropských zemích spočívá na stavu zdravých ekonomických podmínek, na stabilních mezinárodních ekonomických vztazích a na dosažení ze strany evropských zemí zdravé ekonomiky, nezávislé na mimořádné vnější pomoci. Dosažení těchto cílů volá po plánu evropské obnovy, otevřenému všem národům na takovém plánu spolupracujícím, založeného na silném úsilí, rozšiřováním zahraničního obchodu, tvorbě a údržbě mezinárodní finanční stability a rozvoji hospodářské spolupráce, včetně všech možných kroků vedoucích k vytvoření a udržení směnného kurzu a postupného odstranění obchodních bariér. S vědomím výhod, kterým se Spojené státy těší díky existenci velkého domácího trhu, bez vnitřních překážek a věří že podobné výhody připadnou i zemím Evropy. Tímto se prohlašuje, že je politikou lidu Spojených států podpořit prostřednictvím společné organizace tyto státy, jak plyne z předložené zprávy*

⁵⁷ KRÁTKÝ, s. 394.

CEEC podepsané 22. 9. 1947. Dále je prohlášeno za politiku lidu Spojených států udržení a posílení principů individuální svobody, volných institucí a nezávislosti Evropských zemí, které se podílejí na společném programu obnovy založeném na svépomoci a vzájemné spolupráce.“⁵⁸

Řízením Marshallova plánu byla pověřena již zmíněná *ECA*. Zajišťovala jeho správný chod a kontrolovala dodržování dohod. Hoffmanovým zástupcem ve Washingtonu se stal průmyslník a finančník H. Bruce. Oba byli zodpovědní Trumanovi, kterému odevzdávali pravidelné zprávy o průběhu plnění plánu. *ECA* měla ještě řídicí sídlo pro Evropu i v Paříži a také další pracovny v každé zemi příjemce pomoci. Tento úřad spolupracoval s *Organizací pro evropskou hospodářskou spolupráci (OEEC)*, ustanovenou v dubnu 1948. Tato organizace pracovala již jako *CEEC*, která právě v dubnu byla změněna na *OEEC*.⁵⁹

8 Situace na domácí scéně

Nebylo pochyby o tom, že finančníci z Wall Street zaujímali v americké politice důležitá místa. Lze si to vysvětlit existujícím kapitalistickým režimem, v němž peněžní složka hrála důležitou roli. Nebylo by však přesné, rozdělovat americké vedení na dvě proti sobě stojící skupiny, t. j. skupinu Trumanovu a Marshallovu na jedné straně a skupinu finančníků na straně druhé. Mezi jednotlivci byly nepochybně různé názory v nazírání na Evropu, ale současná zahraniční politika Spojených států se těšila podpoře jak finančníků, tak průmyslníků, vojáků i většiny majetkových vrstev, ať patřili k demokratické nebo republikánské straně. Tuto politiku podporovali i odborové organizace, jako byla *AFL* a *CIO*. Strach z komunismu a nepříznivý postoj vůči Sovětskému svazu, který byl v oficiálních i soukromých projevech považován jednak za nebezpečnou expanzivní velmoc a jednak za ztělesnění v Americe obávané a pro většinu

⁵⁸ The Economic Cooperative Act of 1948, 80th Congress, 2D Session, Chapter 169, April 3[online]. [cit.2016-4-5]. Dostupné z: <http://www.marshallfoundation.org/library/>

⁵⁹ KRÁTKÝ, s. 398.

obyvatelstva nepřijatelné ideologie komunismu, charakterizoval politické rozpoložení většiny amerického lidu.⁶⁰

Důležitou oporou americké hospodářské politiky byla *Mezinárodní banka pro rekonstrukci a rozvoj*. První prezident této banky Eugen Heyer byl nahrazen Johnem J. McCloyem, který jako právník zastupoval zájmy bank a jiných finančních trhů kolem Wall Street a měl v těchto kruzích značný vliv.⁶¹ Ovšem důležitější roli sehrála *Export – Import Banka*. Tento podnik byl založen v roce 1934, tedy jako součást Rooseveltovy politiky *Nový úděl*, za účelem podpory amerického exportu do jihoamerických republik.⁶² V jejím čele stanul William McMartin.⁶³ Ta poskytla nejvíce úvěrů. Rozhodnutím Senátu a Domu reprezentantů bylo trvání této banky prodlouženo, ačkoliv bylo původně stanoveno její trvání do založení *Mezinárodní banky pro rekonstrukci a rozvoj*. Ukázalo se, že *Export – Import Banka* byla mnohem pružnějším nástrojem finanční politiky, jenž mohla bez souhlasu vlády půjčovat komukoli, tedy i soukromníkům. Následkem toho se stal McMartin důležitým politickým činitelem, těžko postižitelný a kontrolovatelný ústavním americkým zřízením. Tato banka začala v roce 1946 spolupracovat s vládním soukromým *Výborem amerických finančníků* za předsednictví Winthropa W. Aldricha, šéfa vedoucí *Národní banky*. Tento výbor byl poradním soukromým orgánem vlády pro koordinaci oficiální a soukromé zahraniční hospodářské politiky. Jelikož soukromé americké banky nebyly zatím ochotny poskytovat peníze ve formě půjček evropským zemím, tato funkce přešla výhradně na vládu a zpoplatněné obyvatelstvo. Bylo zřejmé, že americké finanční prostředky se staly nástrojem pomoci americké zahraniční politiky.⁶⁴

60 AMZV ČR, Fond TO. Obyčejné 1945 – 1959, karton č. 19, č. zprávy 1766/dův/47. Velvyslanectví Československé republiky v Londýně. Věc: Změna americké zahraniční politiky.

61 AMZV ČR, TO. Tajné 1945-1955, karton č.11, Příloha k č. j. VII-B-20.884/taj.-47.

62 Soubor ekonomický a sociálních reforem zavedený v průběhu let 1933 – 1937 v USA.

63 WHITTLESEY, R., Charles, *Five Years of the Export – Import Bank*. In: *The American Economic Review* 3, 1939, 7, s. 487.

64 AMZV ČR, Fond TO. Obyčejné 1945 – 1959, karton č. 19, č. zprávy 1766/dův/47.

Co se týkalo pomoci evropským státům, většina lidí se na ni dívala v konečné instanci z politického hlediska. Podle v Americe převládajícího názoru, byla hospodářská bída hlavní živnou půdou západoevropského komunismu. Kdyby se těmto státům pomohlo, odstranil by se tím jeden z hlavních pramenů vzrůstu komunistického hnutí. Lidí kteří chápali, že Evropu nelze sjednotit několika miliardami dolarů a že finančními dary a výhodnými úvěry nelze změnit politické a sociální přesvědčení širokých vrstev obyvatelstva, nebylo mnoho. Rozdíl byl v názorech, kolik se má Evropě dát a za jakých podmínek a jaký to bude mít vliv na americké hospodářství. Republikánská strana, která měla v Kongresu většinu, byla pro omezení evropské pomoci, pro zvýšení amerického dozoru nad použitím této americké pomoci a zejména pro to, aby se náklady na evropskou pomoc nedotkly příliš rušivě amerického hospodářského vývoje. Republikáni se bránili zejména znovuzavedení pevných cen. Většina demokratů, spolu s vládou stála za stanoviskem, že výdaje na rekonstrukci západní Evropy by vedly k růstu cenové hladiny, kdyby nedošlo k návratu v určité formě mimořádných zásahů do hospodářského života, zejména k přidělovému hospodářství a k pevným cenám.

Velice často se hovořilo o tzv. vzrůstajícím hospodářském izolacionismu. Vzrůst tohoto nového izolacionismu znamenal nechť poskytovat pomoc Evropě anebo světu. Znamenal zklamání v mezinárodní spolupráci, rostoucí nedůvěru vůči Sovětskému svazu, prohlubující se předsudky proti spolupráci v řešení evropských otázek, že Evropa nemůže být zachráněna a všechny snahy o pomoc jsou vlastně zbytečné. Otázka americké pomoci Evropě navíc přicházela v době, kdy Američané měli velké starosti doma a obávali se, že poskytnutí peněz, surovin nebo potravin Evropě by znamenalo zvýšení životních nákladů v USA.⁶⁵

65 AMZV ČR, Fond PZ 1918 – 1977, ZÚ Washington 1947, č. zprávy 630/res/47. Velvyslanectví Československé republiky ve Washingtonu. Věc: Další ohlasy na Marshallův plán – nový izolacionismus.

Velká pozornost směřovala současně k prezidentským volbám. Rok 1948 byl rokem volebním a poměr mezi Demokratickou a Republikánskou stranou naznačoval po 16 letech vlády Demokratické strany převahu Republikánů, kterou signalizovala již od voleb 1946 převaha i v Kongresu.⁶⁶ Nebylo jisté, zda volební prezidentská kampaň odsune Marshallův plán do pozadí. Vláda se rozhodla předložit počátkem roku 1948 Kongresu návrh zákona na dlouhodobou pomoc evropským státům. Bylo na Kongresu, aby rozhodl, kolik se jim poskytne, v jaké formě a za jakých podmínek a záruk. Projednávání pomoci Kongresem trvalo delší dobu, neboť jeho jednotliví členové využili této příležitosti ke kritice vnitropolitických věcí v některých zemích, žádajících o pomoc. Také záleželo na tom, jak se vyvinou věci ve Francii, Itálii a jinde.⁶⁷

Marshallův plán a tvrdší zahraniční politika Trumanovy vlády sehrály důležitou roli při překvapivém vítězství Trumana nad republikánským kandidátem Thomasem E. Deweyem v prezidentských volbách, právě tak jako demokratů ve volbách do Kongresu.⁶⁸ Obě velké politické strany Demokratů a Republikánů společně podporovaly v hlavních rysech Trumanovu zahraniční politiku a byly v tom jednotnější, než kdy před tím. Podporovaly zejména vše, co lze označit za upevnění vedoucího postavení USA ve světě. Izolacionistické živly sice stále ještě existovaly, zvláště v Republikánské straně, ale zdaleka neměly rozhodující vliv. Fakt, že Spojené státy mohly zmobilizovat pro své mezinárodní, politické a hospodářské akce podporu většiny světa, to znamenalo téměř celé Latinské Ameriky, zemí Marshallova plánu, a že proti nim byl jenom slovanský blok, mimo státy *Arabské ligy*, které se zdržovaly zpravidla v hlasování a zůstávaly v sovětsko – americké problematice neutrální, zužoval izolacionistické tendence do málo významné role. Jestliže by USA ztratily

66 KRÁTKÝ, s. 325.

67 AMZV ČR, Fond TO. Tajné 1945 – 1955, karta č. 11, č. zprávy 1101/47.

68 LEMELIN, Bernard, *The U.S. Presidential Election of 1948: The Causes of Truma's "Astonishing" Victory*. In: *Revue française d'études américaines* 87, 2001, s. 38.

podporu těchto skupin a její mezinárodní postavení by bylo oslabeno, vliv izolacionistů, spoléhajících na soběstačnost Spojených států, by pravděpodobně rostl. Prozatím to však nepřicházelo v úvahu.

Ačkoliv byla Marshallovu plánu ve Spojených státech dávána značná publicita, většina veřejnosti a státníků neměla přesné představy o způsobu, jímž by se uskutečnění plánu dotklo amerického hospodářského života.⁶⁹ O tom, jaká byla informovanost ohledně plánu hospodářské pomoci, osvětlovala událost, kterou popsal senátor Styles Bridges. Kупoval si lístek na vlak a agent, který mu prodával lístek mu řekl: „*Nevím co zamýšlíte s tím Marshallovým plánem, ale já tomu nerozumím. A nemyslím si, že vy tomu také rozumíte. Myslím si, že už jsme toho udělali dost pro svět mimo nás a Evropu. Co vlastně chceme dělat. Krmit je do nekonečna? Bylo by lepší, kdybychom část těch peněz použili konečně doma*“.⁷⁰ Tento názor ale nesdílela většina veřejnosti. Americké časopisy a noviny nebyly moc zaplavovány dopisy rozhořčených lidí, žádající ostré zastavení americké pomoci Evropě. Akce „*Vlak přátelství*“, který vyjel z Kalifornie a sbíral dobrovolné vagonové potravinové dárky pro západní Evropu, se setkala s nečekaným úspěchem a byla velmi přátelsky popisovaná americkým tiskem.⁷¹

Za účelem propagace plánu byl ustaven zvláštní *Celonárodní výbor pro Marshallův plán a evropskou obnovu*. Mezi jeho členy patřili: Dean Acheson, vedoucí organizace pro finanční pomoc Evropě, prezident *Národní banky* Winthrop W. Aldrich, bývalý guvernér a generální ředitel *UNRRA* Herbert H. Lehman, ředitel *Kanceláře pro politické záležitosti* Alger Niss, a jiní.⁷² Úkolem tohoto výboru byla propagace Marshallova plánu v americkém veřejném mínění.

69 AMZV ČR, Fond PZ 1918-1977, ZÚ Washington 1947, č. zprávy 11.341/47. Velvyslanectví Československé republiky ve Washingtonu. Věc: Národohospodářská zpráva č. 186.

70 AMZV ČR, Fond TO. Tajné 1945 – 1955, karton č. 11, č. zprávy 1101/47.

71 Tamtéž.

72 Kancelář pro politické záležitosti se věnovala plánování poválečných mezinárodních institucí.

Dean Acheson se během své řeči v San Franciscu snažil uklidnit veřejnost, že Spojené státy jsou ve stavu unést náklady plánu, aniž by tím bylo ohroženo jejich vnitřní hospodářství. Export by obnášel jen minimum celkových investic. Kromě toho by se investice v rámci Marshallova plánu postupně zmenšily, protože jedním ze základních předpokladů jeho úspěchu bylo zvýšení evropské produktivity.⁷³ Marshallův plán tak představoval zdravě uvážené riziko. V americkém zájmu bylo, aby se západní Evropa stala soběstačnou v předválečném rozsahu a tím také politicky nezávislou. Západní Evropa samozřejmě doufala a chtěla pokračovat v rozšiřování svého obchodu s východní Evropou. Zde ovšem hrozilo riziko převtělení se do hospodářského a politického systému komunistů. Podobný mocenský přesun byl velmi závažný pro bezpečnost a blahobyt Spojených států a celého nekomunistického světa.

9 Evropa na cestě k rozdělení

V souladu s politickou a ideovou koncepcí Marshallova plánu se v březnu 1948 sešli v Londýně ministři zahraničních věcí Velké Británie a Francie, aby projednali zásady společné politiky vůči Německu. Na konferenci byli pozváni i představitelé států Beneluxu - Belgie, Nizozemska a Lucemburska. Výsledkem jednání byl podpis smlouvy o hospodářské, sociální a kulturní spolupráci a kolektivní sebeobraně. V podstatě šlo o vytvoření vojenského bloku, který vstoupil v platnost 17. března 1948 jako *Bruselský pakt*. Zároveň bylo zřízeno společné vedení se sídlem v Paříži, do jehož čela byl jmenován britský maršál Bernard L. Montgomery.⁷⁴

V zahraniční politice se začaly čím dál více objevovat otázky budoucího uspořádání Německa. Porada USA, Velké Británie a Francie do nich vstoupila usnesením, že pomoc v rámci Marshallova plánu se bude vztahovat i na tři

⁷³ AMZV ČR, Fond PZ 1918-1977. ZÚ Washington 1947, č. zprávy 11.341/47.

⁷⁴ ADAMOVIČ, Karolína, KRÍŽKOVSKÝ, Ladislav, *Stručné dějiny diplomacie*, Praha 2002, s. 249.

západní okupační pásma v Německu. To se stalo jejich zařazením jako rovnoprávných členů do *OEEC*. Rozhodnutí provést v těchto třech okupačních pásmech měnovou reformu svědčilo o záměru vytvořit separátní západoněmecký stát a dosáhnout tak rozdělení Německa. Společný protest proti tomuto jednání, vznesený Československem, Jugoslávií a Polskem nic na rozhodnutí západních mocností nezměnil. Na zavedení nové měny – německé marky ve třech západních okupačních pásmech reagoval Sovětský svaz přísnými kontrolními opatřeními na hranicích pásem, aby znehodnocené staré marky nemohly být převáděny od východního sektoru Berlína a celého sovětského pásma. Na to západní mocnosti odpověděly vytvořením leteckého mostu spojujícího západní sektory Berlína se západními okupačními pásmy. Napětí v evropských diplomatických vztazích, způsobené bloádou západního Berlína, podněcovalo různé úvahy o nezbytnosti vytvoření separátního západoněmeckého státu. Tyto aktivity se střetávaly nejen s postojem SSSR a jeho satelitů, ale i s názory zastánců evropského sjednocení, sdružených v *Evropském hnutí*, založeném z podnětů haagského sjezdu v říjnu 1948. Tato politika směřování k evropskému sjednocení se nakonec neprosadila.⁷⁵

Stále více sílila sovětská politika vůči politickému uspořádání Evropy. K obraně proti Sovětskému svazu bylo třeba účasti Spojených států. Začalo se mluvit o nové vojenské alianci. To vyústilo v *Severoatlantickou smlouvu* (*NATO*), podepsanou 4. dubna 1949 ve Washingtonu zástupci 12 států: Belgie, Dánska, Francie, Islandu, Itálie, Kanady, Lucemburska, Nizozemska, Norska, Portugalska, USA a Velké Británie. Vzniklo tak mocné vojenské seskupení států, za účelem obrany demokracie a vlastní bezpečnosti. Smluvní strany se zavázaly zabezpečit svobodu, společné dědictví a civilizaci svých národů, založené na zásadách demokracie, svobody jednotlivce a vlády zákona. Smlouva nabídla formální vojenské vztahy s Američany, ochranu před Sovětským svazem,

75 LOVEDAY, A., *The Europe Movement*. In: *International organization* 4, 1949, 2, s. 621.

nepřímo poskytla zabezpečení proti německému oživení a byla prostředkem pro integraci západního Německa na Západě. Výhodou *NATO* bylo, že to byla aliance suverénních států.⁷⁶

Politika Spojených států amerických a Sovětského svazu nadále podporovala vytváření a upevňování vojensko – politických bloků. Výsledkem bylo ustanovení *Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP)* v lednu 1949, rozpad protihitlerovské koalice, vytvoření Spolkové republiky Německo v září 1949 z iniciativy USA, Velké Británie, Francie a z iniciativy SSSR byla ustanovena Německá demokratická republika v říjnu 1949. Rozdělení Evropy bylo dovršeno.

10 ZÁVĚR

Otázka pomoci válkou zdevastované Evropě byla předmětem zájmu Spojených států již v průběhu války. Nejdůležitější úlohu v tomto období sehrála *UNRRA*. Během svého působení významně přispěla k hospodářskému oživení Evropy, ale z dlouhodobého hlediska byla pomoc zcela nedostačující. Proto byla *UNRRA* zrušena.

Aby si Spojené státy udržely vliv v Evropě a zajistily si tak náklonnost evropských zemí, musely změnit svoji zahraniční politiku. Prvním impulzem byla Trumanova doktrína, zaměřená na pomoc Řecku a Turecku. Potvrdila změnu kurzu poválečné zahraniční politiky. Byla vyjádřením koncepce zadržování expanze Sovětského svazu a komunismu. Spojené státy tak vyjádřily svoji zodpovědnost za vývoj v demokratickém světě.

Ale vliv Sovětského svazu stále více sílil a nutil Spojené státy k vypracování širší koncepce pomoci zemím Evropy, aby se nedostaly do sféry zájmů SSSR. Pro východní Evropu už bylo ale pozdě. Sovětský svaz si zde

⁷⁶ HATZIVASSILIOU, Evanthis, *NATO and Western Perceptions of the Soviet Bloc. Alliance Analysis and Reporting 1951 – 69*, Oxford 2014, s. 9.

vybudoval rozhodující pozici v podobě komunistické vlády. Navíc šířil své prvky totality i do západních zemí Evropy. Právě to byl jeden z důvodů vypracování Marshallova plánu. Pokud by pomoc nepřišla včas, vyvíjela by se situace v Evropě pro Spojené státy zcela negativně. Tím druhým důvodem americké pomoci byla snaha hospodářsky oživit Evropu. Pro Spojené státy byla Evropa velmi důležitým obchodním partnerem. Představovala odbytiště amerických výrobků, kterých byl doma přebytek. Pokud by Evropa hospodářsky zkolabovala, znamenalo by to pro Spojené státy ohromné finanční ztráty. A právě Marshallův plán byl tím nástrojem k udržení hospodářské stability a demokracie v zemích západní Evropy. Amerika tak ohlásila další změnu v americké zahraniční politice.

O tom jak se k tomuto plánu postaví evropské země bylo jasno po pařížských jednáních. První podnět k jednáním podaly Francie a Británie. Následně byla svolána porada, na kterou byl přizván i Sovětský svaz, jakožto zástupce zemí východní Evropy. Porada zahraničních ministrů Bevin, Bidault a Molotova vešla do dějin s názvem „*Konference tří ministrů*.“ Jednání byla zdlouhavá a plná zvrátů. Z počátku se Sovětský svaz stavěl k Marshallovu plánu velmi pozitivně. On sám byl také hospodářsky vyčerpán a americká pomoc by mu pomohla s hospodářským oživením. Ale vše se změnilo po telegramu z Moskvy. Molotov odcestoval z Paříže a veškerá jednání o účasti na Marshallovu plánu byla ukončena. Následně Sovětský svaz rozeslal zprávy ostatním zemím východní Evropy, kde jim zakázal pokračovat v dalších jednání, ačkoliv už některé státy přislíbily účast na americké pomoci. SSSR ho chápal jako snahu o ovládnutí států východní Evropy a jejich znovu začlenění do západního bloku. Jednání tak už pokračovala pod taktovkou západních zemí. Byly navrženy a posléze vytvořeny výbory, které zjistily hospodářskou situaci v Evropě a následně vznikly organizace pověřené řízením Marshallova plánu.

Na americké půdě se Marshallův plán z počátku shledával s odporem, především ze strany Republikánů. Upřednostňovali pomoc doma než v zahraničí. Obávali se, že se zahraniční investice dotknou amerických nákladů na vlastní hospodářství. Ale šíření sovětského vlivu přesvědčilo Republikány ke změně stanoviska k Marshallovu plánu. Ani mezi lidmi se plán na záchranu Evropy nesetkával s pozitivní reakcí. Většina veřejnosti ani neměla tušení, co ve skutečnosti Marshallův plán znamená. Pro tento účel byly zřízeny organizace, které tento problém vyřešily.

Současně směřovala pozornost k prezidentským volbám v roce 1948. V létě 1947 byla Trumanova administrativa v hlubokých potížích. Sám prezident byl vnímán jako „slabý a vysílený“ a většina veřejnosti byla přesvědčena, že ho Demokratická strana brzy odvrhne. Jeho vláda čelila tvrdé kritice za svou neschopnost řešit problémy, jako byla inflace či pracovní nepokoje. Marshallův plán byl právě rozhodujícím faktorem při vítězství Trumana.

Pomalou začalo ozdravování evropského průmyslu. Situace v západní Evropě se pomalu stabilizovala. Marshallův plán měl samozřejmě pozitivní dopad i na americké obchodníky, kteří svým zbožím zaplavili evropský trh. Marshall již od počátku kladl důraz na to, aby iniciativa přišla z Evropy. Tím donutil evropské země ke vzájemnému dialogu a spolupráci. Cílem plánu bylo přispět ke stabilizaci hospodářství v Evropě a čelit tak chaosu a nebezpečí revoluce. Na rozdíl od organizace *UNRRA*, byla pomoc poskytnuta i poraženému Německu. Sovětský svaz a další země východní Evropy nabízenou účast na Marshallově plánu odmítly. Konflikt kolem Marshallova plánu byl faktorem, který urychlil rozdělení Evropy a přechod ke studené válce. SSSR si od poloviny roku 1947 upevňoval hegemonii ve své zájmové sféře, která vyústila ustavením *RVHP* a na Západě vyústil vývoj od Trumanovy doktríny a Marshallova plánu k ustavení *NATO*. Koncem čtyřicátých let se tak svět rozdělil na dvě soustavy, z

nichž každá procházela po čtyři následující desetiletí studené války odlišným politickým i hospodářským vývojem.

11. Seznam použité literatury

ARCHIV MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ ČESKÉ REPUBLIKY

Fond Teritoriální odbory. Obyčejné 1945 – 1959, karton č. 11, 19, 22, 23

Fond Teritoriální odbory. Tajné 1945 – 1954, karton č. 11

Fond Politické zprávy 1918 – 1977, ZÚ Washington 1947

ADAMOVÁ, Karolína, KRÍŽKOVSKÝ, Ladislav, *Stručné dějiny diplomacie*, Praha 2002.

BRADLEY, J. F. N., *Válka a mír po roce 1945. Dějiny vztahů mezi Sovětským svazem a Západem*, Praha 1994.

BUSCK, Steen, POULSEN, Henning, *Dějiny Dánska*, Praha 2007.

DURMAN, Karel, *Popely ještě žhavé I. Válka a nukleární mír*, Praha 2004.

EICHENGREEN, Barry, *Europe's Post – War Recovery*, Cambridge 1995.

ELLWOOD, D. W., *Rebuilding Europe. Western Europe, America and Postwar reconstruction*, New York 1992.

HATZIVASSILIOU, Evanthis, *NATO and Western Perceptions of the Soviet Bloc. Alliance Analysis and Reporting 1951 – 69*, Oxford 2014.

HOGAN, J. M., *The Marshall plan. American, Britain and the reconstruction of Western Europe 1947 – 1952*, Cambridge 1987.

JUDT, Tony, *Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945*, Praha 2008.

KISSINGER, Henry, *Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, Praha 1999.

KRÁTKÝ, Karel, *Marshallův plán. Příspěvek ke vzniku studené války*, Plzeň 2010.

ORT, Alexandr, *Evropa 20. století*, Praha 2000.

PIRJEVEC, Jože, *Jugoslávie 1918 – 1992*, Praha 2000.

PROCACCI, Giuliano, *Dějiny Itálie*, Praha 2007.

ROBERTS, Geoffrey, *Stalinovy války. Od světové války ke studené válce 1939 - 1953*, Praha 2006.

TAJOVSKÝ, Ladislav, *Spojené státy na cestě k Marshallově plánu*, České Budějovice 2013.

WANNER, Jan, *George C. Marshall. Tvůrce armád a aliancí*, Praha 1998.

DEJMEK, Jindřich, *Příspěvek k Marshallově plánu*. In: DEJMEK, Jiří, LOUŽEK, Marek (ed.), *Marshallův plán. Šedesát let poté*. Sborník textů, Praha 2007.

LEMELIN, Bernard, *The U. S. Presidential Election of 1948: The Causes of Truman's "Astonishing" Victory*. In: *Revue française d'études américaines* 87, 2001, s. 38 – 60. Dostupné z jstor: www.jstor.org/stable/2087473

LOVEDAY, A., *The Europe Movement*. In: *International organization* 4, 1949, 2, s. 620 – 632. Dostupné z jstor: www.jstor.org/stable/2703617

WEINTRAUB, Phillip, *UNRRA: An Experiment in International Welfare Planning*. In: *The Journal of Politics* 7, 1945, 2, s. 1 – 24. Dostupné z jstor: www.jsotr.org/stable/2125944

WHITTLESEY, R., Charles, *Five Years of the Export – Import Bank*. In: *The American Economic Review* 3, 1939, 7, s. 487 – 502. Dostupné na jstor: www.jstor.org/stable/140

WILSON, A., Theodor, *The Marshall plan. An Atlantic venture of 1947-1951 and how it shaped our world*. In: *Headline Series* 236, 1977, 6, s. 5 – 62.

The Economic Cooperative Act of 1948, 80th Congress 2D Session, Chapter 169, April 3 [online] [2016-4-5]
Dostupné z: <http://www.marshallfoundation.org/library/>

12. RESUME

The aim of this bachelor thesis is to feature the foreign policy of the USA in 1947 – 1949 on the question of the postwar reconstruction of Europe. The work is focused on the Marshall plan, the way it affected the economic and political situation in both the US and the postwar Europe and what reaction it faced. The thesis characterizes the situation in the postwar Europe. The author describes the events that led to the US decision on aid. He focuses on the negotiations, political speculations and reactions of the European states on the Marshall plan. He mentions the preparations of the Marshall plan and its implementation. In the conclusion he characterizes the situation of the United States as well as the acceptance of the Marshall plan by public and political circles.

13. Přílohy

Příloha č. 1: Seznam použitých zkratek

Příloha č. 1: Seznam použitých zkratk

AFL – Americká federace práv

CIO – Kongres průmyslových organizací

CEEC (OEEC) – Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci

ECA – Administrativa hospodářské spolupráce Marshallova plánu

KOMINFORMA – Informační byro komunistických stran

KOMINTERNA – Komunistická internacionála

NATO – Organizace Severoatlantické smlouvy

OSN – Organizace spojených národů

RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci

UNRRA – Administrativa OSN pro pomoc a obnovu